

RELIGIOSITEIT ALS **PASSIEF VERZET** TEGEN HET NAZISME

Het gezegde: „Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral“ (Eerst komt het voedsel, daarna pas de moraal), kan geïnterpreteerd worden als wat men eerst voor zijn leven moet zorgen alvorens te kunnen overgaan naar problemen van tweede rangorde. Vertalen we dit naar de onderdrukten tijdens de nazi-era: eerst komt het overleven, pas daarna vriendschap, discussie, moraliteit en religie.

En toch! Toch vormde niet echt het geloof in een God of providentie, maar wel de religiositeit een soort van passief verzet tegen zijn eigen ondergang. Religieuze praktijken konden voor een overleven zorgen op een ander niveau: men mag dan wel lichamelijk traag ten onder gaan, religiositeit betekent verzet voor de gedoemde kampgedetineerde.

Religiositeit als passief verzet tegen het nazisme

Personen die uit de maatschappij werden verwijderd, omdat zij volgens de nazi-ideologie schadelijke sociale of raciale elementen waren, kwamen in een omgeving terecht waar elkeen voor zichzelf moet zorgen en waar solidariteit of medeleven soms ver te zoeken was onder de kampgedetineerden. Dit maakte het ethisch en moreel handelen volgens de meegekregen opvoeding of religieuze voorschriften heel moeilijk. In het openbare leven is het voor de volgelingen van de joodse religie reeds onmogelijk gemaakt om hun godsdienst ten volle te kunnen belijden. Vanuit dit standpunt wordt het aanhouden van religie een vorm van verzet. Dit passief verzet is de zelfhandhaving van

eigen waarde, normen en identiteit. Tegen de anti-Joodse nazi-verordeningen wordt weerstand geboden door de religieuze praktijken te blijven uitoefenen.

In een concentratiekamp komt het erop aan in allereerste instantie aan zijn fysieke zelfbehoud te denken en te overleven. Het leven primeert op het geloof, en toch zal het geloof als passief verzet voor sommigen hun overleven betekenen, aangezien dit onder geloofssoortgenoten samenhang creëert, en dus de kans op overleven reëel vergroot. Voor sommige mensen, die anders niemand kenden, betekende religiositeit dan verzet tegen de psychologische ondergang. Het geloof in het al dan niet bestaan van een God is hierbij van minder belang; de vraag naar de verantwoording van God (de theodicee),

waarom dit alles het Joodse volk overkwam, was van een ander (theologisch) niveau waar kampgedefinieerden zich minder gingen over buigen, aangezien dit op dat ogenblik geen aarde aan de dijk bracht in de overlevingsstrijd die ze dagelijks moesten leveren.

Joodse feestdagen met een actuele boodschap

Pesach, het joodse Paasfeest, is één van de voornaamste religieuze feesten in het jodendom. Tijdens Pesach, alias het Vrijheidsfeest, wordt de afloop van de joodse slavernij onder de farao herdacht en de uittocht uit Egypte onder Mozes. Het hele verhaal vormt het tweede boek van de Torah (de vijf eerste boeken van hetgeen de christenen het

'Oude Testament' noemen), m.n. *Sjemot* of exodus. Op de vooravond van Pesach wordt de uittocht en het zich losrukken van de Egyptische slavernij gevierd tijdens de *seder*. Traditioneel wordt er, onder andere, ongedesemd brood (*matses*) gegeten en worden vier bekers wijn gedronken. Pesach is belangrijk voor de joden aangezien kinderen erbij betrokken worden om de overlevering van de joodse religie te verzekeren.

De *Haggada* (het boekje dat gebruikt wordt tijdens de *seder*) zegt: 'In elke generatie zijn we verplicht onszelf te beschouwen als persoonlijk te hebben deelgenomen aan de uittocht uit Egypte.' Het

celebreren van feesten in een concentratiekamp is al een verzetsdaad op zich, maar wanneer dat feest (de herdenking van de bevrijding uit de slavernij) zich weerspiegelt op zijn eigen situatie, dan wordt er nog een schepje bovenop gedaan; het herdenken van de geslaagde uittocht uit Egypte geeft een vorm van moed zich te verzetten tegen zijn eigen onderdrukking!

Het Vrijheidsfeest in Birkenau

In 1943, kort na *Purim* (het 'Lotenfeest'), besluiten enkele joden Pesach te organiseren. Gezien het jaartal waarin dit zich afspeelt, lijkt deze klus op zich al vrij moeilijk,

maar daarbovenop speelt het tafereel zich af in het concentratiekamp Auschwitz II (Birkenau). Het joodse Paasfeest inrichten zal geen gemakkelijke opgave worden, aangezien er verscheidene zaken vereist zijn om Pesach te kunnen vieren. Er valt moeilijk aan *matses* en wijn te komen.

Twee weken voor het joodse Paasfeest worden de Joden van Griekenland gedeporteerd naar Auschwitz. Aangezien dit snel plaatsvindt, hebben de Joden amper tijd om zich verder te organiseren. Ze besluiten al hun hebben en houden mee te nemen, en voornamelijk religieuze attributen. De meeste mensen – met kinderen, ouders en ouderlingen op

"Festival Prayer":
inkttekening van
Felix Bloch, gemaakt in
Theresienstadt in 1943.

Chanooka-lamp, uit hout gesneden door Arnold Zadikow en Leopold Hecht in Theresienstadt in 1942.

© The Jewish Museum, NY

kop – worden bij aankomst in Birkenau terstond naar de gaskamers gestuurd. Hun bezittingen worden door slavenarbeiders naar speciale barakken (*Kanada*) gebracht en worden er gesorteerd. Eén van de initiatiefnemers van het Vrijheidsfeest die in de *Kanada*-sectie werkt, merkt, met grote verwondering bij het openen van de bagages, de spullen die zij nodig hebben om Pesach te kunnen organiseren. Het is voor hem evenzeer een emotionele vondst; hij begrijpt maar al te goed vanwaar deze zonet ontdekte spullen vandaan komen! Onmiddellijk verstopt hij ze op een veilige en geheime plek; indien hij door een SS-bewaker betrappt wordt, riskeert hij niet alleen de kostbare spullen te verliezen maar eveneens een zware straf die hem zelfs het leven kan kosten. De moeilijkheid bestaat erin de voedingsmiddelen onopgemerkt in het kamp te smokkelen. Een gelukkige meevaller is dat de *Kapo* (opzichter), zelf een Jood, het initiatief gunstig gezind is. Hij raadt dan ook aan om het geheel in kleine eenheden onder te verdelen en aan zoveel mogelijk men-

sen te geven zodat het minder zou opvallen. En dit lukt. *Erev Pesach* (de avond ervoor, en bij uitbreiding de dag zelf) is een zware slavenwerkdag. Tijdens de dag nuttigen de deelnemers geen maaltijd die uit de kampkeuken komt, wat het dagelijkse hongergevoel versterkt. Nog één obstakel moet getrotseerd worden: de *Blockleider*, een Pool, wordt met voedsel dat tijdens de dag niet genuttigd werd omgekocht, zodat hij het gebeuren niet zou verraden noch zich ermee zou bemoeien. 's Avonds, bij aanvang van Pesach, houdt een medekampgevangene de wacht bij de poort om zich er van te vergewissen dat geen SS-bewaker onverwacht zou binnenkomen. Bij het aanbreeken van totale duisternis worden een aantal kaarsen aangestoken en doorgegeven aan de aanwezigen die op hun houten stapelbedden liggen. Het citeren van de *kiddush* (zegening) bij de eerste beker met wijn gebeurt uit het hoofd aangezien de aanwezigen niet over de *haggada* beschikken. Wanneer een knaap van twaalf jaar de traditionele vier vragen stelt waarom

deze avond zo anders en speciaal is, vloeien de tranen bij de antwoorden.

De afwezigheid van de *haggadot* (mv van *haggada*), dwingt elk een zijn eigen interpretatie te geven aan de reden waarom de Joden moesten lijden en deze slavernij moesten ondergaan. De nacht die volgt is er één van celebratie, tranen en ... hoopgevende woorden. Hoop wordt er geuit om als vrije mensen uit het concentratiekamp te komen en als vrije mensen Pesach na deze slavernij te kunnen vieren. ■

Johan Puttemans
Pedagogische coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Bron: RAHE, Thomas. *Hoor Israël. Joodse religiositeit in nationaal-socialistische concentratiekampen*. Ten Have-Baarn, Utrecht, 2001

<https://www.theyeshiva-world.com/news/promotions/1717336/print-this-for-the-seder-the-unforgettable-passover-of-1943-in-auschwitz-birkenau-2.html>

Naam en voornaam

Klas / Vak

Opdrachten:

- 1) Zoek informatie op over het joodse Lichtfeest (*Chanoeka*). Schrijf met een aantal kernbegrippen waarover dit feest gaat.
- 2) Denk al eens na over hoe dit feest ten tijde van het nazisme een verzetssymboliek zou kunnen aannemen?
- 3) Zoek enkele andere verhalen op van het Lichtfeest (of eventueel andere feesten) die in naziconcentratiekampen werden gecelebreerd. (Bijv. *Chanoeka* in Bergen-Belsen in 1943 of in Buchenwald in 1944.)
- 4) Op deze foto ziet men de *Chanoekia* (de negenarmige kandelaar die gebruikt wordt voor *Chanoeka*). Op de achterkant schreef Rachel Postner, die met haar echtgenoot Akiva woonachtig was in de Duitse stad Kiel, het volgende:

Bron: Photo 12/Universal Image Group

Chanoeka 5692
'Dood aan Judah,'
zo zegt de vlag.
'Judah zal eeuwig leven,'
zo antwoordt het licht.

Welke verzetsdaad betekent dit volgens jou, goed wetende dat deze foto dateert van **december 1932** (één maand vóór de *Machtsübernahme* door de nazi's)?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijke uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be